

## บทที่ 5

### สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษารูปแบบการจัดทำแผนชุมชนแบบพึ่งตนเอง ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาชุมชนที่มีการทำแผนชุมชนไปพัฒนาสู่กิจกรรมพึ่งตนเองนำไปสู่การปฏิบัติ นำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชน และหาแนวทางการปรับปรุงกระบวนการในการพัฒนาแผนพึ่งตนเองนำไปสู่การปฏิบัติ และการนำไปใช้ประโยชน์ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลดังรายการต่อไปนี้

คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลงานวิจัยจาก ตำราเอกสารวิชาการ งานวิจัยและข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเคราะห์และวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ซึ่งในบทนี้ คณะผู้วิจัยจะนำเสนอโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

#### ขั้นตอนที่ 1 การสัมภาษณ์

ตอนที่ 1 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและสิ่งที่คาดหวังของชุมชน

ตอนที่ 2 สิ่งที่คาดหวังของชุมชนที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

#### ขั้นตอนที่ 2 การประชุมกลุ่มย่อย

ตอนที่ 3 แนวทางปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชน

### 5.1 สรุปผลการวิจัย

#### สรุปปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ

- 1) ผู้นำชุมชนต้องไม่เห็นแก่ตัวและพวกพ้อง อ่อนน้อมถ่อมตนให้เกิดมิตรซึ่งกันและกัน
- 2) ชุมชนมีความรักมีความสามัคคีมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชน
- 3) ทางภาครัฐต้องมีกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนการจัดทำแผนชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 4) การเดินทางคมนาคมไม่สะดวกและยังขาดไฟฟ้าส่องสว่างตามถนน
- 5) ในชุมชนขาดงบประมาณในการลงทุน แต่ละครอบครัวในชุมชนไม่มีรายได้เสริมทำให้แต่ละครอบครัวในชุมชนมีหนี้สินนอกระบบมากขึ้น ชาวชนตึกยาเสพติดเริ่มระบาดในชุมชน และเยาวชนในชุมชนบางส่วนเดินทางออกไปทำงานต่างพื้นที่
- 6) ในชุมชนยังขาดแหล่งน้ำเพื่อทำการเกษตร และน้ำประปาในชุมชนยังไม่พอใช้ทำให้น้ำไม่สะอาด และใน
- 7) ชุมชนมีขยะมากทำให้เกิดมลพิษในอากาศตามมา
- 8) พื้นที่ในชุมชนมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นในพื้นที่ แรงงานต่างด้าว และคนต่างด้าวอาศัยปะปนในชุมชนทำให้เยาวชนในพื้นที่เกิดการว่างงาน

9) เมื่อมีสถานประกอบการหรือโรงงานมาตั้งบริเวณชุมชนหรือใกล้เคียง คนในชุมชนจะมุ่งไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและจะไม่ทำงานของตนเองในภาคการเกษตรเนื่องจากมีรายได้ไม่แน่นอน

## 1.2 สิ่งที่คาดหวังของชุมชนที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง

- 1) ด้านการพัฒนาคน เยาวชนมีการสืบสานการเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาของท้องถิ่นและพัฒนาความรู้ความสามารถของคนในชุมชนให้เกิดอัตลักษณ์วิถีการดำรงชีวิตตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 2) ด้านการพัฒนาพื้นที่ พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้น่าอยู่ เช่นชุมชนมีลานกีฬาเพื่อสุขภาพระบบสาธารณูปโภคและคนในชุมชนเองช่วยดูแลความปลอดภัยในชุมชนของตนเอง
- 3) ด้าน การพัฒนาเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ ค้นหาศักยภาพอันโดดเด่นของชุมชนของตนเอง ให้ชุมชนมีอาชีพเสริมและรายได้เสริม มีการจัดตั้งกลุ่มชมรมเกษตร มีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ในชุมชน มีการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองภายในชุมชน
- 4) ด้านการพัฒนาแผนชุมชน มีความสามัคคีเกิดขึ้นในชุมชน จะช่วยกันขับเคลื่อนแผนพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ อยู่ดีกินดี

## ขั้นตอนที่ 2 การประชุมกลุ่มย่อย

3.1 การนำแผนผังตนเองนำไปสู่การปฏิบัติ และการนำไปใช้ประโยชน์ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสู่คุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน ดังนี้

- 1) ด้านการพัฒนาคน มีการส่งเสริมพัฒนาผู้นำชุมชนพร้อมทั้งคนในชุมชนเองได้มีส่วนร่วมในการเข้าร่วมประชุม
- 2) ด้านการพัฒนาพื้นที่ คนในชุมชนมีการประชาสัมพันธ์โครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พร้อมทั้งส่งเสริมให้คนในชุมชนรักษารธรรมชาติให้สมบูรณ์
- 3) ด้าน การพัฒนาเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ ผู้นำชุมชนมีการประชุมประชาคมในหมู่บ้าน เพื่อให้มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ประจำหมู่บ้าน ควรเพิ่มมูลค่าแปรรูปผลผลิตที่มีเอกลักษณ์ของชุมชน
- 4) ด้าน การพัฒนาแผนชุมชนมีการวางแผนจัดลำดับความสำคัญในการจัดสรรงบประมาณเพื่อนำไปพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนด้วยการทำประชาพิจารณ์ต่อที่ประชุมอีกครั้งเพื่อรับรองแผนชุมชนร่วมกัน

## 3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และแนวทางการพัฒนาแผนชุมชน

โดยภาพรวมทั้งประเทศประกอบไปด้วยกลุ่มตัวอย่าง 27 จังหวัด มีจำนวน 102 ราย พบปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ และแนวทางการพัฒนาแผนชุมชน ดังนี้

### 3.2.1 ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ

- 1) ในชุมชนต้องมีความร่วมมือ ความสามัคคีในการเข้าร่วมประชุมประชาคมในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชน เพราะผู้นำชุมชนต้องไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวและพวกพ้อง
- 2) ผู้นำชุมชนต้องเป็นนักพัฒนาใจกว้างหาความรู้อยู่เสมอ และเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) ประชุมค้นหาภูมิปัญญาจากอดีต – ปัจจุบัน และเปลี่ยนแปลงประเพณี การพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นกำหนดอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของคนในชุมชน
- 4) สนับสนุนส่งเสริมฝึกอบรมทางวิชาชีพให้กับคนในชุมชนในการต่อความรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อให้ครอบครัวมีรายได้เสริม

### 3.2.2 แนวทางการพัฒนาแผนชุมชน

- 1) ด้านการพัฒนาคน กระตุ้นให้ชุมชนหันมาสนใจชุมชนของตนเอง คนในพื้นที่ควรมีคุณธรรมมีความเสียสละตระหนักถึงการเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว ควรจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมความร่วมมือเพื่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน และการ ค้นหาผู้นำที่มีลักษณะอ่อนน้อมถ่อมตน ให้เกียรติซึ่งกันและกันมีความเสียสละ เป็นนักพัฒนาใจกว้างหาความรู้อยู่เสมอ สามารถเชื่อมโยงการทำงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ได้ และเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง
  - 2) ด้านการพัฒนาพื้นที่ ระยะเวลาในการทำแผนตามศักยภาพที่เหมาะสมกับพื้นที่ของชุมชนและไม่จำกัดเฉพาะเรื่องปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่เท่านั้น ให้จัดลำดับความสำคัญการกำหนดอนาคตของหมู่บ้านร่วมกันว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในด้านใดบ้าง เช่น การใช้ประโยชน์จากชุมชน ในด้านการทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ป่าไม้และแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรให้มีความสมบูรณ์ให้มีคุณค่ามากที่สุด
  - 3) ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ ควรพัฒนาให้ชุมชนมีอาชีพเสริมและรายได้เสริมเพื่อให้แผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน โดยการจัดประชุมค้นหาปัญหาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากอดีตถึงปัจจุบัน การศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ที่มีู่ทางการตลาด กำหนดอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนอย่างรอบด้านโดยการถอดองค์ความรู้จาก ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และภาครัฐมาสนับสนุนส่งเสริมเรียนรู้ให้เกิดอาชีพในชุมชน
  - 4) ด้านการพัฒนาแผนชุมชน ควรให้ผู้นำชุมชนมีการประชุมประชาคมในชุมชนประจำทุกเดือนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน และจัดลำดับความสำคัญเพื่อรวบรวมวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลที่จะสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชน แยกเป็นแผนพึ่งตนเอง แผนความร่วมมือ แผนการสนับสนุน สอดคล้องกับเกณฑ์และตัวชี้วัด การประเมินคุณภาพและระบบการรับรองมาตรฐานแผนชุมชน วิเคราะห์เหตุการณ์เชื่อมโยงกับแนวคิดหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ให้ไปในทิศทางเดียวกันกับการพัฒนาของหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วจะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวรับได้กับทุกสถานการณ์ซึ่งจะนำไปสู่ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ตลอดจนผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนจะต้องเตรียมความพร้อมและให้ความรู้ แก่สมาชิกในชุมชน เป็นผู้นำและกรรมการชุมชนที่มีคุณธรรมและมีจิตสำนึกที่ดี ชุมชนควรสร้างผู้นำชุมชนที่ดี เพราะปัญหาของชุมชนที่ผ่านมาส่วนหนึ่งมาจากของกระบวนการจัดทำแผนชุมชน อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านบางส่วนยังเห็นว่าชาวบ้านยังไม่ได้รับประโยชน์ เพราะมีหลายโครงการที่ภาครัฐเข้าไปดำเนินการแต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่มีความต่อเนื่องและไม่มีความยั่งยืน เพราะในปัจจุบันภาคท้องถิ่นมีความอ่อนแอในเรื่องนี้มากโดยเฉพาะความเข้าใจในเรื่องการจัดทำโครงการต่างๆ มีน้อยมาก สร้างผู้นำจากราชการ เช่น ทำให้เห็นนโยบายและงบประมาณกระจุกตัว นโยบาย งบประมาณ และระบบการบริหารไม่ต่อเนื่อง การคัดเลือกผู้นำใช้ระบบอุปถัมภ์และพวกมากลากไป ผู้นำบริหารงานไม่มีความโปร่งใส เงินไม่ถึงชาวบ้าน ชาวบ้านไม่กล้าเรียกร้องใดๆ เพราะไม่อยากจะมีปัญหา กับผู้มีอิทธิพลในชุมชน หลายโครงการ เป็นโครงการที่ดีแต่ผู้นำไม่ดี ทำให้โครงการล้มเหลว เพิ่มภาระหนี้สินให้ชุมชน ทำให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนมีอุปสรรคมาก ซึ่งลักษณะของผู้นำที่ดี คือยอมรับฟังความคิดเห็นของลูกบ้าน เป็นคนดี มีคุณธรรม ซื่อสัตย์ เป็นผู้มีวิสัยทัศน์ มีจิตอาสาธารณะมีความเสียสละ และรักษาสัมพันธภาพส่วนร่วม เข้ากับชุมชนได้ดี มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นผู้นำในระบบประชาธิปไตย ไม่ละเมิดกฏกติกา เป็นผู้ตามที่ดีอย่างมีเหตุผล โดยกระบวนการสร้างผู้นำที่เข้มแข็งเริ่มจากการจัดประชุมหมู่บ้าน ตั้งคณะกรรมการ และตั้งกฎระเบียบในการเลือกผู้นำที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ชาวบ้านร่วมกันเสนอชื่อ ผู้มีความรู้ ผู้มีความสามารถ ผู้มีจิตสำนึกชุมชนหรือผู้ที่เปี่ยมปราชญ์ ชาวบ้าน แล้วตัดสินใจโดยใช้เสียงข้างมาก ในการนำไปใช้แก้ไขปัญหาที่ต้องการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยไม่ใช้เงินอุดหนุนจากภาครัฐ ทำได้โดยส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าต่างๆ ของชุมชน โดยการพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตที่ประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อผลิตเป็นสินค้าและบริการต่างๆ ที่เอกลักษณ์ของตัวเอง ซึ่งอาจเรียนรู้จากความสำเร็จจากชุมชนอื่นที่ประสบความสำเร็จ โดยรัฐและเอกชนช่วยเหลือ นอกจากนั้นควรส่งเสริมให้คนในชุมชนคิดและวิเคราะห์ในเชิงลึกและกว้าง เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และควรส่งเสริมการสร้างโอกาสและสร้างงานในพื้นที่ท้องถิ่น

## 5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลสรุปการวิจัย คณะผู้วิจัยได้นำประเด็นต่าง ๆ ที่ค้นพบเพื่อนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมพึ่งตนเองตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ซึ่งมีประเด็นที่จะต้องพิจารณาดังนี้

**กิจกรรมพึ่งตนเองพัฒนาชุมชนด้วยแนวคิด 4 พ** ด้านการพัฒนาคน ควรมี การจัดระเบียบข้อกำหนดต่าง ๆ ในชุมชนของตนเองให้เหมาะสมโดยทุกคนในชุมชนต้องยึดถือกติกาและมติของชุมชนร่วมกันอย่างเคร่งครัดสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกควรส่งเสริมพัฒนาผู้นำชุมชนพร้อมทั้งคนในชุมชนเองได้มีส่วนร่วม สอดคล้องกับงานวิจัย สุวกิจ ศรีปีดถา. 2549 : 127) กล่าวว่า ความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้หลักการจัดการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมาก โดยให้รู้จัก

การตัดแปลงการใช้และวิธีปฏิบัติให้เหมาะสมกับกิจการของตน การประกอบการวิสาหกิจชุมชนทุกชุมชนหรือกิจการใดสามารถประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างมั่นใจ และมีความเหมาะสมกับแนวทางการปฏิบัติ ด้านการพัฒนาพื้นที่ ด้าน การพัฒนาเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ ควรมีการเพิ่ม มูลค่าจาก การผลิตของชุมชนบนพื้นฐานความรู้และเอกลักษณ์ของชุมชนทั้งนี้ภาครัฐควรเป็นผู้ให้ความรู้แก่ชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับความรู้สมัยใหม่ได้ดีขึ้นทำได้โดยส่งเสริมการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรและสินค้าต่างๆ ของชุมชน สอดคล้องกับ เศชา กลิ่นจันทร์. (2549: 189) กล่าว ว่า การอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สมบัติของชุมชนและสังคม ชุมชนส่วนใหญ่มีวิธีการลดละการใช้สารเคมีในการผลิตและมีวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในครัวเรือนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเช่นเดียวกับอนุพงษ์. (2542) พบว่า การเสริมสร้างมูลค่าใช้จ่ายในครัวเรือนสามารถทำได้ง่ายโดยการลดรายจ่ายในครัวเรือนสอดคล้องกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนควรมีการประชุมประชาคมในหมู่บ้านเพื่อให้มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ประจำหมู่บ้านและควรเพิ่มมูลค่าแปรรูปผลผลิตที่มีเอกลักษณ์ของชุมชน ด้าน การ พัฒนาแผนชุมชน ควร มีแผนดูแลความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในชุมชน จะเน้นความพร้อมของหมู่บ้าน เพื่อจะได้ค้นหาปัญหาต่างๆ ในหมู่บ้านได้ด้วยตัวเอง เพราะชุมชนจะรู้ปัญหาในท้องถิ่นดีที่สุด โดยอาศัยศึกษาจากประสบการณ์จากชุมชนที่เข้มแข็งแล้ว มีการสร้างผู้นำชุมชนที่ดีไม่ใช่มาจากการคัดเลือกผู้นำใช้ระบบอุปถัมภ์และพวกมากลากไป ผู้นำบริหารไม่มีความโปร่งใส เพราะในชุมชนอาจมีหลายโครงการ เป็น โครงการที่ดีแต่ผู้นำไม่ดี ทำให้โครงการล้มเหลวเพิ่มภาระหนี้สินให้กับชุมชนทำให้การแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนมีอุปสรรคมาก

**ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ ของชุมชนในการนำแผนพึ่งตนเอง** ด้านการพัฒนาคน ควรมีกิจกรรมส่งเสริมความร่วมมือให้เกิดความ สามัคคีในชุมชน ค้นพบว่าจุดร่วมที่สำคัญคือ มิติทางสังคมและจริยธรรมได้แก่ ความสัมพันธ์ในชุมชน มีการพึ่งตนเอง การรวมกลุ่ม การแบ่งปัน เหล่านี้บ่งบอกถึงจริยธรรมคือความสามัคคี ความพอเพียง และความเสียสละ คุณสมบัติดังกล่าวทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพและยกระดับคุณธรรมตนเองได้ขณะเดียวกันก็เป็นทุนทางสังคมที่จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้ ด้านการพัฒนาพื้นที่ โดยจัดสรรที่ดินของตนออกเป็น 4 ส่วนตามหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ในการเข้าร่วมโครงการเกษตรกรจะเพาะปลูกพืชหลากหลายซึ่งมีทั้งพืชสวนครัว พืชสวน สวนผลไม้ เลี้ยงไก่และปลา ทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้นโดยปัจจัยที่ทำให้โครงการสำเร็จที่สำคัญคือการมีแหล่งน้ำที่เพียงพอความขยันหมั่นเพียรของเกษตรกรและความสนับสนุนในด้านต่างๆ ของรัฐที่มีต่อ เช่นเดียวกับการศึกษาของดอกไม้ ชุมสุข. (2545) สอดคล้องกับวรพจน์ พุ่มตระกูล.(2540) ศึกษาการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนในทรัพยากรธรรมชาติพบว่า องค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ เกี่ยวกับธรรมชาติ ทำหน้าที่ในการกำหนดเป้าหมายการดำเนินงาน โดยคำนึงถึงประเด็นปัญหาาร่วมเป็นหลักการ

ถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน มี 2 ระดับคือ ครอบครัวและระดับชุมชน

ในระดับครอบครัวจะเกิดขึ้นตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจากการลงมือปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันและการสังเกตการณ์จากสิ่งแวดล้อมและระดับชุมชน โดยชุมชนจะถ่ายทอดองค์ความรู้ผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ กฎเกณฑ์ที่ควบคุมโดยองค์กรชุมชนเพื่อสืบสานชีวิต และวัฒนธรรมชุมชน ผู้อาวุโส ผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำทางศาสนาคือ ผู้ที่จะเชื่อมโยงระบบคุณค่า ความเชื่อระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติกับมนุษย์ มาสู่รูปธรรมของการจัดการ และการปฏิบัติของสมาชิกในชุมชนผ่านการถ่ายทอดสืบสานต่อกันมา ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ ควรพัฒนาให้ชุมชนมีอาชีพเสริมและรายได้เสริมเพื่อให้แผนพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและยั่งยืน โดยให้ภาครัฐมาสนับสนุนส่งเสริมเรียนรู้อาชีพในชุมชนเทคโนโลยีการเกษตรพื้นบ้านเป็นสิ่งที่คิดค้นและพัฒนาขึ้นมาเพื่อใช้ในการผลิตอาหารโดยที่ทรัพยากรธรรมชาติไม่เสื่อมโทรมโดยหันมาสนใจเทคโนโลยีการเกษตรพื้นบ้าน “ปราชญ์ชาวบ้าน” ควรมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรชนิดใหม่แก่ชุมชนด้านการพัฒนาแผนชุมชน ควร ให้ผู้นำชุมชนมีการประชุมประชาคมในชุมชนประจำทุกเดือนเพื่อจัดทำแผนพัฒนาชุมชน โครงการการศึกษาชุมชนได้ถูกนำมาใช้เป็นวิถีทางในการแก้ปัญหา โครงการดังกล่าวเสริมสร้างบูรณาการในชุมชน โดยการให้มีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการเป้าหมายของโครงการคือการแก้ปัญหาชุมชน และมุ่งหมายให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้รับประโยชน์จากโครงการได้แก่ ปัจจยด้านการมีส่วนร่วม ปัจจยด้านสังคม ปัจจยด้านทรัพยากร ปัจจยด้านเศรษฐกิจ และปัจจยด้านเทคโนโลยีภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบการดำเนินกิจกรรมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน พบว่า มีการรวมกลุ่มกิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของหมู่บ้าน เช่นเดียวกับพิพัฒน์ ยอดพฤติการ. (2550) พบว่าการสร้างเครือข่ายขยายผลและแสวงหากัลยาณมิตร เมื่อกิจการสำเร็จตามเป้าหมายแล้วจะต้องยกระดับความต้องการขั้นสูงขึ้นจากระดับขั้นพื้นฐาน เป็นระดับขั้นก้าวหน้าระดับกลุ่ม และระดับองค์การ จนกระทั่งขยายผลขั้นก้าวหน้าในระดับเครือข่าย ประสานงาน

### 5.3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ควรศึกษาชุมชนที่มีการเรียนรู้ด้วยตนเอง ควรสนับสนุนและต่อยอดในโครงการที่ชุมชนดำเนินการด้วยตัวเองแล้วประสบความสำเร็จ ตลอดจนส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ก่อนแล้วค่อยเรียนรู้จากข้างนอก

2) ควรส่งเสริมเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่จำเป็นและเหมาะสมเพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่นการใช้เศษวัสดุที่มีอยู่ในชุมชนหรือที่ไม่ใช้แล้วนำมาประดิษฐ์เป็นนวัตกรรมใหม่ เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์แบบบูรณาการจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

3) ควรสนับสนุนให้คนในชุมชนมีจิตสำนึก รักบ้านเกิดพร้อมทั้งต้องส่งเสริมให้ผู้ที่มีความรู้ให้เข้ามามีส่วนร่วมในชุมชนด้วย

4) ควรส่งเสริมให้แกนนำหมู่บ้านใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน โดยการจัดอบรม โครงการต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ในชุมชน โดยเฉพาะแกนนำหมู่บ้านใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่ดิน โดยเฉพาะแหล่งน้ำและกิจกรรมทางการเกษตรให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพพื้นที่ของตนเองให้ยั่งยืน

5) สร้างแกนนำเครือข่าย แผนชีวิตชุมชนพึ่งตนเองที่มีความพร้อม และสมัครใจทุกระดับให้ก้าวไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีคุณภาพ เพื่อพัฒนาแผนชุมชนคุณภาพ ยกระดับเป็นแผนยุทธศาสตร์ภาคประชาชนที่เหมาะสมพอดี สอดคล้องกับวิถีชุมชน และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและเชื่อมประสานแผนกับภาคี พัฒนาทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน และผลักดันเชิงนโยบายให้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือที่สำคัญเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลในการพัฒนาทุกด้านของชุมชนท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง